

ПРОБЛЕМА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається проблема вдосконалення професійної майстерності сучасного вчителя у післявузівський період. Акцентується увага на питаннях, пов'язаних з безперервним характером навчання й професійного удосконалення педагога як обов'язкової умови його активної адаптації до нових обставин і моделей діяльності, підготовки до творчого вирішення професійних завдань. Доводиться думка, що становлення вчителя – це не лише отримання формальної освіти, закінчення вузу; особливе місце в цьому процесі займає його педагогічна діяльність, його навчання протягом життя, здатність до самовдосконалення й саморозвитку. Наголошується на тому, що професійна діяльність учителя охоплює систематичний процес постійного пошуку. Тому вчителю важливо знати шляхи формування й удосконалення професійної майстерності, конкретні кроки, що допоможуть йому підвищити загальноосвітню, методичну, загальнокультурну й комунікативну підготовку.

Ключові слова: професійна майстерність, педагогічна майстерність, професіоналізм, рівні професіоналізму, компоненти педагогічної діяльності, самовиховання

Постановка проблеми. Зміни в соціально-економічній та культурній сферах життя суспільства пред'являють сьогодні серйозні вимоги до особистості педагога. Згідно з прогнозами футурологів, для вирішення актуальних проблем шкільної освіти в XXI столітті потрібен учитель-майстер, здатний до творчої продуктивної праці. Сучасна школа вимагає висококваліфікованих спеціалістів, здатних творчо підходити до організації навчально-виховного процесу та створювати оптимальні умови для забезпечення його ефективності, які володіють досвідом інноваційної діяльності, уміють реалізувати особистісний потенціал кожного учня, спроможні самостійно набувати необхідні для професійної діяльності знання, уміння, навички. Питання, пов'язані з безперервним характером навчання й професійного удосконалення педагога як обов'язкової умови його активної адаптації до нових обставин і моделей діяльності, підготовки до творчого вирішення професійних завдань, набувають особливої актуальності. Безперечним є той факт, що становлення вчителя – це не лише отримання формальної освіти, закінчення вузу; особливе місце в цьому процесі займає післявузівська діяльність учителя, його навчання протягом життя, здатність до самовдосконалення й саморозвитку. Професійна діяльність учителя охоплює систематичний процес постійного пошуку, особистісної реалізації, віднаходження власного професійного почерку. Тому вчителю важливо знати шляхи формування й удосконалення професійної майстерності, конкретні кроки, що допоможуть проторувати власний неповторний шлях на педагогічній ниві, перейти до позиції творця, експериментатора, підвищити загальноосвітню, методичну, загальнокультурну, комунікативну підготовку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти організації діяльності педагога в контексті гуманістичної парадигми освіти, моделювання підготовки конкурентноспроможного фахівця в системі безперервної педагогічної освіти розглядали Є.М. Бачинська, В.М. Введенський, Б.А. Дьяченко, Т.Б. Волобуєва, Н.М. Мурована, Б.Л. Тевлін, Л.В. Турищева, І.М. Цимбалюк та ін. Алгоритм діяльності вчителя щодо удосконалення складових професійної майстерності, інноваційні форми діяльності підкреслюють у своїх працях О. Куцевол, Г. Токань, А. Фасоля, В. Шуляр. Складові педагогічної майстерності досліджував С. Вашкевич, питання професіоналізму вчителя – А. Маркова, проблему вдосконалення педагогічної майстерності – І. Ярмакєв. У науково-педагогічній літературі накопичено значний досвід обґрунтування умов формування професійної майстерності педагога. Зокрема, проблема становлення професіоналізму вчителя досліджується в працях С. Батишева, А. Деркача, Є. Климова, Т. Кудрявцева, А. Маркової, Ю. Поваренкова, О. Романової, В. Рибалка, В. Шадрикова та ін.

Мета статті полягає в розробці шляхів удосконалення професійної майстерності сучасного вчителя для забезпечення безперервного професійного розвитку, самовдосконалення, підготовки до інноваційної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішою умовою вдосконалення навчального процесу є підвищення педагогічної майстерності учителя, який був і залишається стрижневою ланкою будь-якої педагогічної системи. У процесі становлення професійності, компетентності, майстерності вчитель повинен оволодіти такими педагогічними вміннями: конструктивними, комунікативними, організаторськими, дидактичними, перцептивними, сугестивними, пізнавальними, прикладними, уміннями в галузі педагогічної техніки.

Проблема досягнення педагогічної майстерності, професіоналізму в діяльності вчителя широко й багатосторонньо розробляється у психології й педагогіці [1; 2; 6; 7; 9; 11]. Виходячи з того, що в цілому

під професіоналізмом розуміється високий рівень кваліфікації й професійної компетентності, висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності, можна сказати, що високий рівень професіоналізму дозволяє людині досягти значних якісних і кількісних результатів праці при менших витратах фізичних і розумових сил на основі використання раціональних прийомів виконання робочих завдань [3]. Інакше кажучи, головним показником професіоналізму є досягнення значних кількісних і якісних результатів праці при менших витратах людських ресурсів, що може бути досягнуте на будь-якому етапі професійного становлення.

Професіоналізм фахівця проявляється в систематичному підвищенні кваліфікації, творчій активності, здатності продуктивно задовольняти зростаючі вимоги суспільного виробництва й культури, в особистісному вдосконаленні, що включає самоосвіту й самовиховання.

Професіоналізм діяльності в педагогічній практиці проявляється у творчій готовності особистості до продуктивного вирішення майбутніх професійних завдань і формування в учителів того рівня конкурентоспроможності, що дозволить їм активно включитися в освоєння професійної діяльності. Показниками професіоналізму виступають: володіння професійними духовними цінностями, орієнтації і їх дотримання; засвоєння на високому рівні вищих зразків засобів праці, вироблених у професії (професійних знань, способів і дій, професійних «технік» і технологій, прийомів професійного мислення, способів професійної самосвідомості й ін.). До цих показників можна додати: високий рівень академічних знань, глибокі знання в області навчання й психології, сформований індивідуальний стиль професійної діяльності, педагогічні позиції [6]. Критерієм професіоналізму правомірно вважати сформованість високого рівня особистісних професійно значимих якостей. Відповідно до цього критерію можна визначити основні його показники: високий рівень інтелекту й широкий кругозір; творчість, критичність, самостійність; товарищескість, емоційність, емпатія; високий рівень самоконтролю, саморегуляції, самоорганізації, рефлексії; соціальна активність, потреба в самоактуалізації й самореалізації й ін.

Професійне становлення вчителя буде проходити більш успішно, якщо особистість володіє не тільки найбільш затребуваними в професійній діяльності властивостями, якостями, уміннями, а й має високу професійну кваліфікацію й компетентність. Важливо щоб в учителя у процесі професійного становлення сформувалися: педагогічна спрямованість, адекватна соціальній ситуації розвитку; педагогічні позиції, які не суперечать еталону особистості й діяльності педагога, відповідно до сучасних вимог суспільства й професійного товариства; індивідуальний стиль діяльності, що виступає показником високого рівня професіоналізму й педагогічної майстерності; особистісно-ділові якості, затребувані в педагогічній професії (академічні знання, високий рівень самоконтролю, відповідальність, сумлінність, чесність, наявність адекватної самооцінки, креативність, соціально-психологічна компетентність, культура поведінки тощо).

Названі властивості й характеристики є результатом не тільки формування, але й самоформування, саморозвитку, самовдосконалення, коли учитель досягає вершин педагогічної майстерності.

В основі педагогічної майстерності лежить високий рівень професіоналізму. А.К. Маркова рівні професіоналізму розглядає як критерій виділення етапів становлення професіонала:

- а) до-професіоналізм (коли ще не вироблений весь набір якостей, необхідних професіоналу);
- б) професіоналізм (людина - професіонал, досить грамотно виконує все, що потрібно);
- в) супер-професіоналізм (творчість, особистісний розвиток, вершина професійних досягнень);
- г) непрофесіоналізм, псевдопрофесіоналізм (зовні досить активна діяльність, але при цьому людина допускає брак у роботі, або деградує як особистість);
- д) післяпрофесіоналізм («екс-професіонал» або вчитель, наставник, порадник для інших фахівців) [9, с. 49-54].

Саме на цих етапах, на думку А.К. Маркової, відбувається тісне переплетення професійної й особистісної Я-концепції; формування індивідуального стилю діяльності й поведінки.

Високий рівень загальної професійної компетентності вчителя забезпечує йому можливість значних досягнень у професійній області й дозволяє в процесі професійного становлення досягти рівня супер-професіоналізму й педагогічної майстерності. Майстерність – це, насамперед, вищий рівень розвитку особистості, сукупності здібностей і узагальненого позитивного досвіду, вищий рівень професійних умінь у певній діяльності [2]. Поняття «майстерність» і «професіоналізм» є близькими, але не тотожними, тому що для досягнення майстерності необхідно мати індивідуально-типологічні особливості, затребувані в певній сфері діяльності.

Великий внесок у розробку проблеми педагогічної діяльності та майстерності вчителів внесли дослідження Н.В. Кузьміної, яка виділила й описала психологічну структуру діяльності вчителя. Спочатку було визначено чотири функціональні компоненти: гностичний, конструктивний, організаторський і комунікативний. Потім до них додалися проєктувальний і конструктивний компоненти [6, с. 55-59]. Гностичний компонент пов'язаний з сферою знань педагога він включає не лише знання свого предмету, але й знання засобів педагогічної комунікації, знання психологічних особливостей особистості учня та знання властивостей власної особистості та діяльності. Проєктувальний компонент включає віддалені, перспективні цілі навчання й виховання, а також стратегії і способи їх досягнення. Конструктивний компонент відображає особливості конструювання педагогом власної діяльності й діяльності учнів з врахуванням найближчих цілей навчання й виховання. Комунікативний компонент характеризує специфіку взаємодії учителя з учнями; при цьому акцент

робиться на зв'язку комунікації з ефективністю педагогічної діяльності, з досягненням дидактичних цілей. Організаційний компонент пов'язаний з вміннями педагога організувати діяльність учнів і свою власну. Представлені компоненти не лише взаємозв'язані, але часто досить сильно пересікаються.

Відомий психолог В.А. Кан-Калик виділяв такі стилі педагогічного спілкування:

1. Спілкування з урахуванням високих професійних установок педагога, його ставлення до педагогічної діяльності в цілому. Про таких кажуть: «За ним діти буквально по п'ятах ходять!»

2. Спілкування з урахуванням дружнього ставлення. Воно передбачає захопленість спільною справою. Педагог виконує роль наставника, старшого товариша, учасника спільної навчальної діяльності.

3. Спілкування-дистанція належить до найбільш поширених типів педагогічного спілкування. У цьому випадку у взаєминах постійно простежується дистанція у всіх сферах, у навчанні, з посиланням на авторитет і професіоналізм, у вихованні з посиланням на життєвий досвід і вік.

4. Спілкування-залякування – негативна форма спілкування, антигуманна, розкриває педагогічну неспроможність, до якої вдається викладач.

5. Спілкування-загравання, характерне для молодих викладачів, що прагнуть до популярності. Таке спілкування забезпечує лише помилковий, дешевий авторитет [14, с. 75-78].

Враховуючи практичний характер занять, велике значення для вчителя набувають його організаторські вміння. Організаторська діяльність полягає насамперед у вмінні ефективно організувати учнів на занятті, залучати їх всіх до роботи. До необхідних організаторських умінь викладача належить уміння прищеплювати учням навички самостійної роботи, вміння застосовувати наочність, а також уміння, пов'язані з організацією самого навчального процесу.

Головним чинником формування й вдосконалення педагогічної майстерності є самовиховання вчителя. Педагог, який не працює над собою, веде заняття, скоріш, за усталеним шаблоном. Для нього навчальний процес є рутиною, яку треба перетерпіти. Не випадковим є й те, що такого педагога учні не люблять. Вони тягнуться до творчої особистості, яка знаходиться в постійному пошуку, самовдосконаленні, самовихованні. Самовиховання є саме тим «золотим ключем», який відкриває чарівні двері краси педагогічної дії [11] – свободи, творчості, педагогічної майстерності. У вітчизняній педагогічній і філософській традиції самовиховання розглядається переважно як формування людиною власної особистості відповідно до свідомо поставленої мети. Для професійного становлення вчителя, крім засвоєння певних когнітивних схем, умінь, предметних значень, спеціальних засобів мислення, необхідні глибокі перетворення структур суб'єктивного досвіду, розвиток і збагачення уявлень про себе як професіонала, що визначає ставлення педагога до професійної діяльності й характер її здійснення.

Самовиховання – це завжди спрямована діяльність, яка мотивується внутрішнім бажанням людини вдосконалити себе, яке у свою чергу народжується у результаті суперечностей між бажаннями і можливостями. З усвідомленням особистості себе як об'єкта самовиховання, з підвищенням рівня усвідомлення самовиховання воно стає все значнішим чинником у формуванні особистості [4]. Самовиховання вчителя вимагає осмислення самого себе у навколишній природній і соціальній реальності, пошук відповіді на чисельні хвилюючі життєві й професійні запитання, а також оцінку значущості педагогічних ситуацій, явищ та процесів, що виникають у навколишній навчальній дійсності, співвідношення їх з власною системою оцінок, що є відбиттям своєрідності його особистіно-змістової сфери. При цьому самовиховання здійснюється за допомогою таких методів як самоспостереження, самоаналіз, самопізнання, самооцінка, самоосвіта, самотренування, самонавчання, самозаохочення, самопримушення, слідування позитивному прикладу, пошук в собі нових можливостей [14].

Розглядаючи педагогічну майстерність, професіоналізм учителя можна уявити у вигляді вершини піраміди, в основі якої лежать професійні знання, на яких надбудовується професійний досвід, професійна компетентність і професійна придатність.

Такий розвиток професійної майстерності викладача можна розглядати поетапно:

1) етап допрофесіоналізму, коли людина працює, але ще не володіє повним набором якостей справжнього професіонала;

2) етап саме професіоналізму, коли людина демонструє стабільно високі результати своєї діяльності;

3) етап суперпрофесіоналізму чи майстерності, що відповідає наближенню до «акме» – вершини педагогічних досягнень [12, с. 141-144]

Враховуючи сучасні вимоги, можна визначити головні шляхи розвитку професійної майстерності педагога: робота в методичних об'єднаннях, творчих групах; активна участь у педагогічних конкурсах, фестивалях; інноваційна діяльність, оволодіння новими педагогічними технологіями; науково-дослідна діяльність; використання технічних засобів навчання, тощо.

Висновки. Професійне становлення та розвиток вчителя не закінчується у стінах педагогічного навчального закладу, вона триває протягом усього періоду професійної діяльності. Безперервність професійної освіти вчителя є необхідною передумовою розвитку його творчих здібностей, інтегративним елементом його життєдіяльності та умовою сталого розвитку індивідуального педагогічного досвіду. Зростання професійної майстерності та педагогічної культури вчителя йде більш інтенсивно, якщо особа займає позицію активного суб'єкта діяльності, якщо практичний індивідуальний досвід осмислюється і з'єднується з соціальним і професійним досвідом, якщо в педагогічному колективі підтримується і заохочується творчий професійний пошук.

Використані джерела

1. Вашкевич С. Педагогічна майстерність вчителя / С. Вашкевич // Освіта. – 2000. – № 3. – С. 3-5.
2. Заграва Д.І. Уроки педагогічної майстерності / Д.І. Заграва. – К., 1989. – 125 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий / Э.Ф. Зеер. – М., 2003. – 229 с.
4. Кобенко О.А. Самовиховання – шлях до педагогічної культури / О.А. Кобенко // Педагогічна культура [за ред. проф. Л.С. Нечипоренко]. – Х. : Харківський державний університет. – С. 133-144.
5. Краснощок І. Професійно-особистісний саморозвиток майбутнього вчителя як складова педагогічної освіти / І. Краснощок // Рідна школа. – 2007. – № 4. – С. 9-11.
6. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М., 1990. – 119 с.
7. Куницкая Ю.И. Философско-теоретическое основание изучения педагогического профессионализма / Ю.И. Куницкая // Педагогика. – 2004. – № 6. – С. 21-25.
8. Лифинцева Н.И. Формирование профессионально-педагогической культуры личности / Н.И. Лифинцева. – М. : Изд-во МПГУ, 2000. – 204 с.
9. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1996. – 308 с.
10. Митина Л.М. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л.М. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 45-48.
11. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – 422 с.
12. Ушинский К.Д. Собрание сочинений / К.Д. Ушинский. – 1950. – Т. 8. – С. 23, 141-144.
13. Федорова С.Н. Профессиональная культура педагога / С.Н. Федорова // Педагогика. – 2006. – № 2. – С. 65-70.
14. Элканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С.Б. Элканов. – М., 1989 – 189 с.

Yermolenko A.

**THE PROBLEM OF A MODERN TEACHER'S PROFESSIONAL SKILL DEVELOPMENT
IN THE PROCESS OF TEACHING**

The article deals with the problem of professional skill development of a modern teacher in the postgraduate period. In fact modern school requires highly skilled specialists, who are capable to organize teaching and educational process creatively and create optimum terms for providing its efficiency. A modern teacher has to own the experience of innovative activity, be able to realize personal potential of every student, to acquire knowledge, abilities and skills necessary for the professional activity. That is why there are high requirements for personal and professional qualities of a modern teacher. Changes which take place in the modern system of education set tasks of permanent increase of professional teaching skills. Nowadays there is a growing request for a skilled, creatively intellectual, competitive teacher-professional, able to educate a personality in the modern world. The professional development of a teacher does not finish at the pedagogical educational institution. It lasts during all period of professional activity.

Attention is accented on questions, related to continuous character of studies and professional improvement of a teacher as an obligatory condition of his active adaptation to the new circumstances and models of activity, preparation to the creative solving of professional tasks. There is an idea that the development of a teacher is not only the receiving formal education, graduating from the institute of higher education; his pedagogical activity, his studies during life, ability to improve occupy the special place in this process. It is marked that the professional activity of a teacher includes the systematic process of constant searching. It is important to know the ways of forming and improvement of professional mastery, specific steps which will help a teacher to promote general, methodical and communicative training.

An author notices that the main factor of forming and development of pedagogical mastery is self-education of teachers as the process of forming their own personalities according to the target goal. Besides mastering certain schemes, abilities, knowledge, special ways of thinking it is necessary for teachers to have deep transformations of the accumulated experience, development and personal enrichment about themselves as professionals which determines the teacher's attitude toward professional activity and character of its realization.

Key words: professional mastery, pedagogical mastery, professionalism, levels of professionalism, components of pedagogical activity, self-education.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017 р.